

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.425/.427(477)(045)

Маріц Д.О.,

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Академії муніципального управління

ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ПОРУШНИКА ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ОПЛАТНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА

Постановка проблеми. У сучасному українському правознавстві, зокрема в теорії господарського права, проблематика заходів оперативного впливу на боржника предметно не розроблялася, хоча в ринкових умовах господарювання значення таких заходів невпинно зростає, що пов'язується, насамперед, із зміною в акцентах законодавчого регулювання господарських і цивільних зобов'язань, в тому числі їх належного виконання [1, с. 31].

Ступінь наукової розробки теми. Проблемам застосуванню заходів оперативного впливу значну увагу приділяли В.М. Коссак, К.М. Лаврова, В.В. Луць, І. Пучковська, А.Л. Ткачук, В.С. Щербина.

Тому метою даної статті є аналіз заходів оперативного впливу на порушника договірною зобов'язання з оплатної реалізації майна.

Виледнення основного матеріалу. У деяких договорах з оплатної реалізації майна строк (термін) є істотною умовою договору. Прострочення виконання договірною зобов'язання боржником є підставою для застосування до нього цивільно-правової відповідальності. Однак, до порушника договірною зобов'язання можуть застосовуватися і інші заходи впливу. Отже, метою даної статті є розмежування цивільно-правової відповідальності за договором та заходів оперативного впливу.

Попередити спричинення збитків легше, ніж компенсувати їх за допомогою застосування заходів цивільної відповідальності. З огляду на те, що в умовах зростання ринкової економіки існує велика свобода вибору контрагента у договірних відносинах, необхідно більшу увагу приділяти застосуванню у практиці оперативних санкцій. Функція оперативних санкцій зводиться головним чином до попередження таких негативних наслідків. Односторонні дії управоможеної сторони при застосуванні у договірних відносинах оперативних санкцій тягнуть за собою настання негативних наслідків для сторони-порушника, проте водночас залишає цій стороні можливість оспорити ці санкції шляхом звернення до судової інстанції при необґрунтованому застосуванні їх управоможеною особою. Тобто, незважаючи на односторонній характер оперативних санкцій, юридично захищеними є обидві сторони договірних відносин у цивільних правовідносинах [2, с. 280].

У ст. 615 Цивільного Кодексу України (далі - ЦК) [3] встановлені такі оперативні санкції : у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом; одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання; внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або в повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється. Таким чином, одностороння відмова від зобов'язання (в повному обсязі чи частково) є засобом захисту постраждалої сторони, а не мірою відповідальності. Одностороння відмова від зобов'язання може застосовуватися незалежно від вини порушника, але лише у випадках, встановлених законом або договором.

За порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. *До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання* (ст. 235 Господарського Кодексу України – далі ГК) [4]. Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій у договірних зобов'язаннях є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій (ст. 237 ГК).

Щодо правової природи оперативно-господарських санкцій у юридичній літературі існують різні точки зору. Зокрема, І. Пучковська не відносить оперативно-господарські санкції до інституту видів забезпечення виконання зобов'язань, оскільки застосування таких заходів не веде до виникнення додаткових, акцесорних зобов'язань між сторонами, як це встановлено гл. 49 ЦК стосовно видів забезпечення [5, с. 139].

У господарських договорах сторони можуть передбачати використання таких видів оперативно-господарських санкцій:

- 1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною;
- 2) відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;
- 3) відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок;
- 4) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію);
- 5) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання : зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості;
- 6) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання (ч. 1 ст. 236 ГК).

Звісно, такий перелік оперативно-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарських санкції.

Проілюструємо порядок застосування оперативно-господарських санкцій до порушника договірною зобов'язання, на прикладі із судової практики.

Так, Товариство з обмеженою відповідальністю "Паливно-енергетичний союз" звернулось до господарського суду Херсонської області з позовною заявою до Відкритого акціонерного товариства "Херсонобленерго" в особі Геніченського РЕЗ про визнання незаконним та скасування рішення комісії по розгляду актів про порушення правил користування електричною енергією, прийняте за результатами розгляду Акту про порушення правил користування електричною енергією №125471 від 27.04.10 та оформлене протоколом №40 від 18.05.10.

Частиною 1 ст. 236 Господарського кодексу України встановлено види господарсько-оперативних санкцій, серед яких, зокрема, передбачено встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції. Отже, зі змісту вказаних положень чинного законодавства вбачається, що рішення постачальника електричної енергії про донарахування споживачу 11296,75 грн. вартості недоврахованої спожитої електроенергії є саме оперативно-господарською санкцією, а не актом ненормативного характеру в розумінні ч. 2 ст. 20 Господарського кодексу України.

За ч. 2 ст. 237 цього Кодексу порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У

разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням. На вказані обставини та норми матеріального права суди першої та другої інстанцій належної уваги не звернули. Відтак, прийняті у справі судові рішення не можна визнати такими, що постановлені з дотриманням норм матеріального та процесуального права, а тому вони підлягають скасуванню, з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції [6].

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів (ст. 218 ГК).

Таким чином, викладене дозволяє зробити такі *висновки*. Юридична природа оперативно-господарських санкцій як заходів впливу на несправного контрагента у зобов'язанні є досить своєрідною. ЦК передбачає їх застосування лише у випадках встановлених законом або договором. ГК лише у разі передбачення таких санкцій тільки у договорі. Однак, у тих випадках, коли право на односторонню відмову від виконання зобов'язання передбачено безпосередньо законом, чи є необхідність фіксувати в договорі право правомочної сторони на застосування такого оперативного заходу? Наприклад, у разі поставки товарів більш низької якості, ніж вимагається стандартом, технічними умовами чи зразком (еталоном), *покупець має право відмовитися* від прийняття і оплати товарів, а якщо товари уже оплачені покупцем, - вимагати повернення сплаченої суми (ч. 5 ст. 268 ГК). Вважаємо, що за таких обставин, зайвий раз фіксувати право на односторонню відмову від зобов'язання немає необхідності, крім випадків, коли право на односторонню відмову законодавчо не встановлено. Безпосередня мета застосування оперативно-господарських санкцій полягає не у відновленні майнової бази кредитора (його втрат майнового характеру, що сталися внаслідок порушення зобов'язання контрагентом) і навіть не у заходах організаційного характеру, а насамперед, у запобіганні виникненню та/або

мінімізації втрат (збитків) кредитора шляхом припинення правопорушень з боку контрагента та їх превенцію[1, с. 33]. Крім того, заходи оперативного впливу можуть бути застосовані до порушника договірної зобов'язання без його вини. Однією з підстав цивільно-правової відповідальності є вина особи, крім винятків, які встановлені законом.

Використані джерела:

1. Актуальні проблеми правового регулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні : Монографія / За ред. члена-кореспондента АПрН України, д.ю.н., Н.М. Мироненко. – Київ. – Тернопіль : Підручники і посібники. – 368 с.
2. Коссак В. Оперативні санкції в новому Цивільному кодексі // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2004. – Випуск 39. / В. Коссак. - С. 278-281.
3. Цивільний кодекс України // ВВР. – 2003. - № 40-44. – Ст. 356.
4. Господарський кодекс України // ВВР. – 2003. - № 18. – Ст. 144.
5. Пучковська І. Щодо співвідношення заходів оперативного впливу та видів забезпечення виконання зобов'язань // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3 (46). / І. Пучковська. - С. 134-143.
6. Постанова Вищого господарського суду України № 10/126-ПД-10 від 20 січня 2011 року // arbitr.gov.ua / Офіційний сайт Вищого Господарського суду України.

Рецензент: д.ю.н. професор Луць В.В.